

Ο Ξενάκης, ο Μουσιόπουλος και ο Λε Κορμπυζιέ

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 28/09/2020

«Στέλακα, είμαι καταδικασμένος 10 χρόνια φυλακή επί λιποταξία (τόσκασα το '47). Μελετώ ένα μοναστήρι (αρχιτεκτονικά). Μόλις κάνω εκπομπή σε ειδοποιώ. Σε φιλώ, Γιάννης». Με αυτή τη νευρική, συγκοπτόμενη πρόζα που συμπυκνώνει τις κατευθύνσεις μιας μεγάλης πορείας, ο Ιάννης Ξενάκης, στα μέσα της δεκαετίας του 1950, απευθύνεται στον Στέλιο Μουσιόπουλο, τον Έλληνα φίλο και επαγγελματικό συνοδοιπόρο στο γραφείο τού Λε Κορμπυζιέ στο Παρίσι. Ο Μουσιόπουλος ήταν πολιτικός μηχανικός με σπουδές στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο, και το 1948, με υποτροφία της Γαλλικής Κυβέρνησης βρέθηκε στη γαλλική πρωτεύουσα, όπου μετεκπαιδεύτηκε και εργάστηκε ως το 1951. Απασχολήθηκε στην περίφημη τεχνική εταιρεία ATBAT του Βλάντιμιρ Μποντιάνσκι, η οποία συνεργάστηκε με τον Λε Κορμπυζιέ για την υλοποίηση των πιο εμβληματικών μεταπολεμικών έργων του Ελβετογάλλου δασκάλου, από την περίφημη «πολυκατοικία της Μασσαλίας» έως το συγκρότημα του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη. Ο Μουσιόπουλος θα είναι μάλιστα υπεύθυνος της ομάδας (chef de Groupe) σχεδιασμού και κατασκευής του κτιρίου της Μασσαλίας και επίσης οικοδομών

άλλων σημαντικών Γάλλων αρχιτεκτόνων.

Ο Ξενάκης πάλι, συμμετέχει στην αντίσταση κατά των Γερμανών, και το 1944, ενώ σπουδάζει πολιτικός μηχανικός στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο, τραυματίζεται σοβαρά στο πρόσωπο χάνοντας το αριστερό του μάτι. Μετά την αποφοίτησή του και εξαιτίας της καταδίκης του σε θάνατο για λιποταξία, εγκαταλείπει την Ελλάδα: με τη βοήθεια Ιταλών κομμουνιστών, διασχίζει τη γειτονική χώρα και φτάνει στο Παρίσι στα τέλη του 1947. Ζει εκεί σε συνθήκες μεγάλης ένδειας και υπαρξιακής έντασης για τον δημιουργικό προσανατολισμό του. Βρίσκει και αυτός δουλειά στο γραφείο του Λε Κορμπυζιέ ως μηχανικός, ενώ προσπαθεί να εμβαθύνει στη σπουδή της μουσικής, καταρχήν με τον Νταριούς Μιγιά και τον Αρτύρ Ονεγκέρ και στη συνέχεια με τον Ολιβιέ Μεσιάν. Ο τελευταίος θα τον απελευθερώσει από τον καταναγκασμό των συμβατικών μουσικών σπουδών και θα του υποδείξει νέες, δημιουργικές προοπτικές ανάμεσα στα μαθηματικά, την αρχιτεκτονική και τη φιλοσοφία. Είναι χαρακτηριστικό ότι, στην επιστολή της 23ης Ιουνίου 1952 προς τον «Στέλιο», διευκρινίζει ότι «εγώ όπως πάντα δουλεύω με δύο αφεντικά [την αρχιτεκτονική δηλαδή και τη μουσική]. Και τα δύο πάνε καλά». Η αμεσότητα του λόγου και η οικειότητα προς τον Έλληνα φίλο κάνει μεγάλη αίσθηση: δεν υπάρχουν φίλτρα ούτε μυθοποιήσεις: μόνο ανθρώπινες επιθυμίες και αδυναμίες, ο πόθος της δημιουργίας και ο αγώνας για την υλική και πνευματική επιβίωση.

Στο σημείωμα που αναφέραμε παραπάνω, ο Ιάννης μιλάει για ένα «μοναστήρι» που φυσικά δεν είναι άλλο από την Τουρέτ, το εμβληματικό αρχιτεκτονικό δοκίμιο του Λε Κορμπυζιέ, όπου η συμβολή του Ξενάκη υπήρξε καθοριστική, καταρχήν για τη διαμόρφωση των κυματιστών υαλοστασίων των όψεων βασισμένη στη «στοχαστική μουσική», δηλαδή στη θεωρία των πιθανοτήτων μέσω ενός τυχαίου στατιστικού υπολογισμού ο οποίος προσδιόρισε και τα πρώτα θεμελιώδη μουσικά έργα του, τις «Μεταστάσεις» και τα «Πιθόπρακτα». Αξίζει εδώ να σημειωθεί ο μεγάλος αριθμός Ελλήνων αρχιτεκτόνων και μηχανικών που απασχολήθηκαν στο γραφείο του Λε Κορμπυζιέ πριν και μετά τον πόλεμο, κάτι που συνέβαλε και στην τεράστια επιρροή της αρχιτεκτονικής του στην Ελλάδα. Ο Ξενάκης όμως μιλάει και για μια «εκπομπή», δηλαδή για τη ραδιοφωνική διάδοση της μουσικής του, που στα τέλη της δεκαετίας του 1950 είχε αρχίσει να γίνεται πραγματικότητα.

«Παντρεύτηκες ή ακόμα;» ρωτάει πάντα στο γράμμα τού 1952 τον φίλο που έχει επιστρέψει στην Αθήνα. «Αν μπορείς γράψε μου τίποτε νέα από τις παλιές παρέες. Όταν βγάλω λεφτά κι έχω δυο τρία έργα θα σου τα στείλω σε δίσκους, εχτός πια αν βρίσκεις μηχανήμα οπότε σου τα στέλνω σε κορδέλα [μαγνητοταινία] σαν τις δικές μου!». Σε αυτή την τόσο κρίσιμη περίοδο προσδιορισμού των προσωπικών μέσων μουσικής σύνθεσης, που θα αποτυπώνονταν σε λίγο στο πρώτο του αριστούργημα, τις «Μεταστάσεις» (1953-54), ο Ξενάκης στην ίδια επιστολή τού 1952 κάνει μια καταπληκτική δήλωση: «Το τελευταίο έργο που κάνω θ' αναστατώσει τη μουσική παγκόσμια φιλολογία (μη με πιστεύεις, άσε με να το λέω). Εν πάσει περιπτώσει, θ' αποδείξει ότι η μουσική όταν δουλεύεται από έναν σαν κι εμένα μπορεί να πει πολλά πράγματα». Η συγκινητική αυτή εξομολόγηση αποδεικνύει ότι ο Ξενάκης το 1952 είχε ήδη συνείδηση των δυνατοτήτων του, της μοναδικότητας της συμβολής του και του ρόλου που θα μπορούσε να παίξει στο τόσο δύσκολο και ανταγωνιστικό περιβάλλον της σύγχρονης μουσικής της εποχής του.

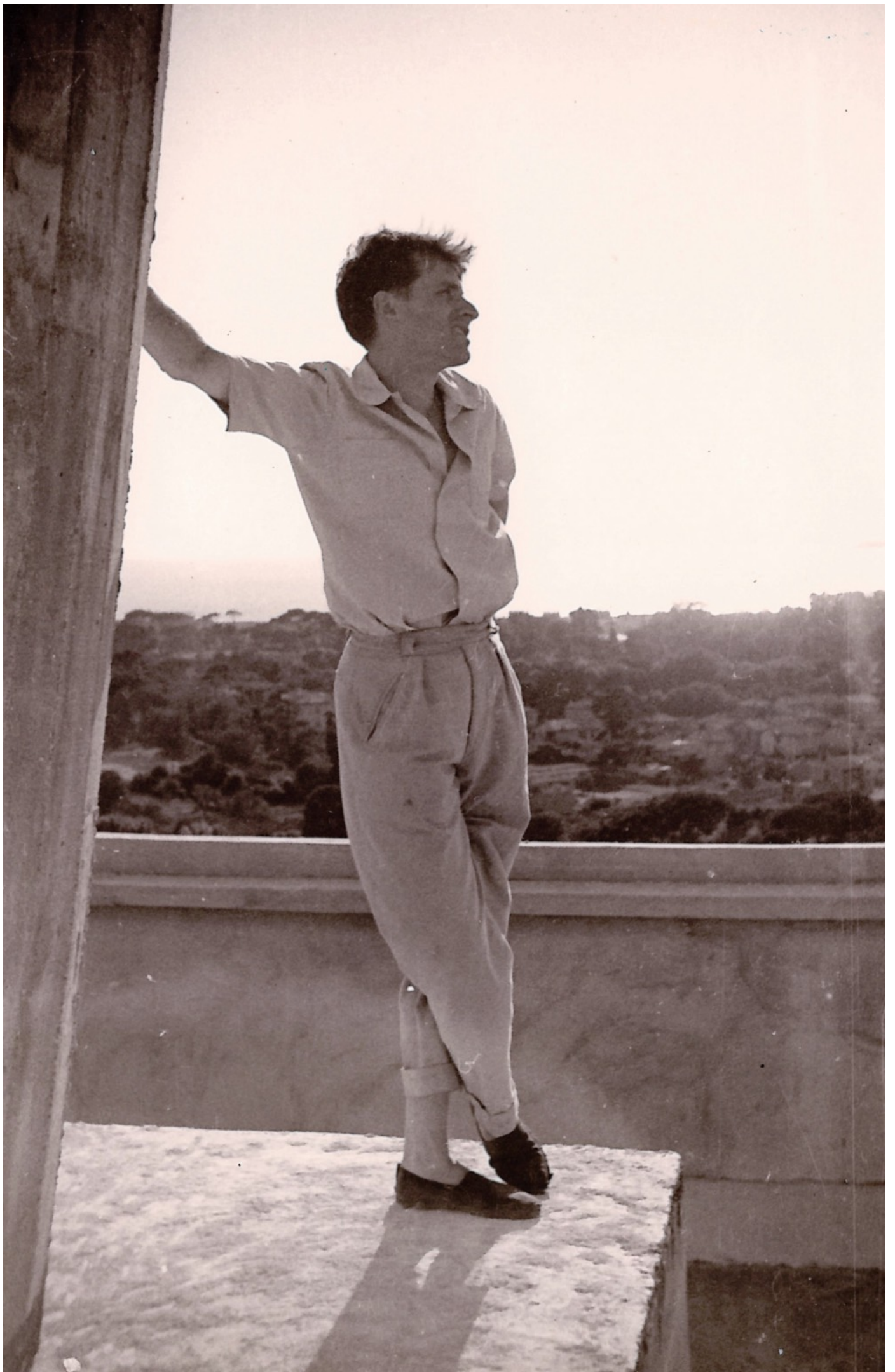
«Έχω πάθει ένα ατύχημα», γράφει στον Στέλιο στις 9 Οκτωβρίου 1952. «Εκεί που περπατούσα να πάω στη δουλειά μου, γλίστρησα κι έπεσα και άνοιξα μια τρύπα στο δεξί μου γόνατο. Καθηλώνομαι για δεκαπέντε μέρες στο κρεβάτι με το πόδι αλύγιστο. Μεγάλη ατυχία διότι στις 14 κατεβαίνει όλο το γραφείο [του Λε Κορμπυζιέ] στη Μασσαλία για τα εγκαίνια, πληρωμένο ταξίδι και παραμονή!! Και δεν πάω!» Η «Μασσαλία» είναι φυσικά η πολυκατοικία, στην οποία εκτός από τον Μουσιόπουλο και τον Ξενάκη είχε δουλέψει και ένας άλλος Έλληνας συνεργάτης τού Λε Κορμπυζιέ, ο Γιώργος Κανδύλης.

Δύο χρόνια αργότερα, στις 12 Ιανουαρίου 1954, καταθέτει στον Στέλιο στην Αθήνα όλο το φάσμα της προσωπικής και επαγγελματικής του κατάστασης: «Στις 3 Δεκεμβρίου [1953] έγινε το αμάρτημα. Παντρεύτηκα με μια Γαλλίδα μικρή [τη Φρανσουάζ], όχι αυτή που νομίζεις. Είναι 23 χρόνων, μελαχρινή και τρελαίνεται για μένα (...). Κατά τα άλλα, τι είχες Γιάννη τι είχα πάντα. Δουλεύω στου L.C. αρχιτεκτονικώς πια και τα μαθηματικά τα χρησιμοποιώ μόνο στη μουσική. Ο σταθμός των Βρυξελλών μού' παιξε πέρσι το καλοκαίρι ένα έργο δωματίου [πιθανώς τη «Διπλή ζυγιά», 1952, εμπνευσμένη ακόμα από την ελληνική δημοτική μουσική]. Πήρα επίσης ένα βραβείο μουσικό σε μια απ' τις πρωτεύουσες της Ευρώπης. Στην ίδια πρωτεύουσα θα μου παίξουν ένα τρίτο έργο που θα εκπνευθθί κι' αυτό (...). Απ' το Παρίσι επίσης ο ραδ. σταθμός θα μου παίξει ένα έργο σε δυο τρεις μήνες, καθότι μου το γράψανε και μου το υποσχέθηκαν (...). Αν τ' ακούσεις όλα αυτά θα δεις πόσην Ελλάδα κλείνουν μέσα τους και θα λαχταρήσεις. Γι' αυτό, γράψε μου

λεπτομερέστερα τι κάνεις, πώς ζεις, πώς εργάζεσαι, πώς είναι η ζωή κι αν μπορείς να με βοηθήσεις να ταχτοποιήσω κανένα ταξίδι [προφανώς στην Ελλάδα, κάτι που ο Ξενάκης δεν είχε βγάλει από το μυαλό του]. Δεν έχω φίλους, είμαι έρημος και μόνο η τύχη μου θα με βοηθήσει». Εκεί στα μέσα του '50, το μουσικό του σύμπαν αρχίζει να αποκτά σάρκα και οστά, σε ένα περιβάλλον ωστόσο προσωπικών δυσχερειών, απομόνωσης και πόθου για την πατρίδα, αισθήματα που βρίσκουν αντίστοιχά τους την ίδια εποχή και σε ένα άλλο διάσημο ομότεχνό του στο εξωτερικό, τον Δημήτρη Μητρόπουλο.

Σε μια μεταγενέστερη επιστολή, στις 30 Οκτωβρίου 1958, ο Ξενάκης αναφέρεται με το ιδιότυπο, δηκτικό ύφος του στη γνωστή διαμάχη με τον Λε Κορμπυζιέ, σχετική με την πατρότητα του περιπτέρου της Φίλιπς στη διεθνή έκθεση των Βρυξελλών του 1958: «Μείναμε τρεις στον L.C. (...) Βαστάμε στους ώμους μας όλη τη δόξα και τα λεφτά του L.C. Ωραία, καλλιτεχνική εκμετάλλευση. Όμως, στου Φίλιπς την υπόθεση κατάφερα κάπως να ξεμυτίσω (με τι αγώνες!). Το περίπτερο έπρεπε να λέγεται “περίπτερο Ξενάκη Γιάννη του Κλεάρχου”, διότι ο L.C. δεν κατάλαβε γρυ ώσπου το είδε χτισμένο, και πάλι με ρωτούσε πώς πάνε αυτές οι επιφάνειες. Τι κάνεις ωρέ; Υπάλληλος ή αφεντικό; Τα παιδιά; Εγώ έχω μια κόρη, Μάχη, και μια γυναίκα. Σε φιλώ με πάθος, Γιάννης».

Ένα παλίμψηστο καθημερινής, πραγματικής ζωής και πυρετώδους δημιουργικότητας. Σε λίγους μήνες, στις 4 Φεβρουαρίου 2021, συμπληρώνονται 20 χρόνια από τον θάνατο του Έλληνα με τη μοναδική συμβολή στη μουσική του 20ού αιώνα. Είναι μια επέτειος που πρέπει να τιμηθεί όπως της αξίζει.

Ο Ιάννης Ξενάκης το καλοκαίρι του 1951, φωτογραφημένος από τον Στέλιο Μουσιόπουλο στην οικοδομή της Μασσαλίας.

Θερμές ευχαριστίες απευθύνονται στον καθηγητή Νίκο Μουσιόπουλο για την παραχώρηση των επιστολών του Ιάννη Ξενάκη προς τον πατέρα του Στέλιο Μουσιόπουλο.

Εισαγωγική εικόνα: Le Corbusier, Ιάννης Ξενάκης, Περίπτερο της Φίλιπς στη Διεθνή Έκθεση των Βρυξελλών, 1958

*Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ", στις 20 Σεπτεμβρίου 2020.